

Derleme

KADINA YÖNELİK ŞİDDETLE MÜCADELEYE ANARKO-FEMİNİST BAKIŞ: MAKRODAN MİKROYA SOSYAL HİZMET

An Anarcho-Feminist Approach to The Struggle with Violence Against Women: Social Work from Macro to Micro Terms

Burcu HATİBOĞLU*

*Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Makale, ataerkil toplumsal yapının ve toplumdaki eşitsiz ilişkilerin, kadınların yurttaşlık hakları, şiddete uğrayan kadın ve şiddet uygulayan erkeklerle ilgili olarak gerçekleştirilen çalışmalarla yeniden üretilebileceği kaygısı ile kaleme alınmıştır. Bu kaygının yok olmasında ise, eşitlik ve özgürlük

adına geliştirilecek yeni, yaratıcı ve eleştirel düşünce yapılarını güçlendirmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda, çalışma sadece yeni ve eleştirel bir bakış açısı sağlayabileceği düşüncesi ile, kadına karşı şiddeti önlemeye yönelik olarak sosyal hizmet mesleğinin gerçekleştirdiği uygulamalarda önemli olan/olabilecek noktaları, anarko-feminist bir süzgeçten geçirerek değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: anarko-feminizm, kadına yönelik şiddetle mücadelede sosyal hizmet

ABSTRACT

The article is written upon the concern that patriarchic social structure and the unequal relationships appearing in the society may be reproduced as a result of the studies carried out concerning the citizenship rights of women, men using violence and women being exposed to violence. Concerning the elimination of this concern, it is believed that it is crucial to strengthen the development of new, creative and critical frames of thought for the sake of equality and freedom. Within this context, this study, in the belief that it can ensure a new and critical perspective, just aims at evaluating the points that are/ can be important in the social work practice to eliminate violence against women, by applying an anarcho-feminist framework.

Key Words: anarcho-feminism, social work practice in the struggle with violence against women

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (2006: 1261)'nin kadın sağlığı ve aile içi şiddet üzerine on farklı ülkeden 24.097 kadınla yapmış olduğu çalışmada şiddetin, ırk, kültür, ülke, tarih farklılığı olmaksızın tüm dünyada yaşanan, gittikçe artan ve çoğunlukla bireyin en yakınından gelen davranış olduğu ortaya çıkmıştır¹. Bununla beraber eş şiddetinden zarar görenlerin % 85-95 oranında kadınlardan oluştuğu (Fisher ve Shelton, 2006: 119), eğitim ve gelir düzeyinin artmasıyla fiziksel şiddet gördüğünü söyleyen kadınların azaldığı, buna karşılık kadınların aileye kocalarından daha çok gelir getirmesi ile şiddet riskinin arttığı (Altınay ve Arat, 83-85) dikkate alındığında, şiddet davranışının cinsiyet, eğitim, gelir düzeyi ve tahakküm isteği gibi değişkenlerden önemi ölçüde etkilendiğini söyleyebiliriz². Bu manzara sorunun, Ataerkil/Patriyarkal ilişki biçimlerinden kaynaklandığını savunan feminist yazın ve her türlü tahakküm/şiddet davranışını bütüncül olarak ele alan, temelin sınıflı-eşitsiz toplumsal yapıya dayandığını söyleyen Anarşist yazınla uyumlu gözükmektedir. Bu iki makro kuram çerçevesinde şiddetin ve dolayısıyla da kadına karşı şiddetin temelleri toplumsal olarak ele alınır. Fakat şiddeti insanın hayvansal bir içgüdü

olarak ele alan yaklaşımların da olduğunu söylemek yanlış olmaz. Şiddetin doğuştan gelen doğal bir davranış olduğunu savunmak, bir anlamda "şiddetin güç sağlamak için kullanılabilir, gücü elinde tutmak konusunda arttırılabilir ve bunun insanın doğasında olduğu için değiştirilemez olduğu" inancının pekiştirilmesi nedeniyle sadece anarko-feminist açıdan değil, değişimi yok sayması açısından eleştirilmektedir.

Kısacası konunun en temelde güç ilişkileri ve egemen güç ilişkilerinin meşrulaştırdığı davranış kalıpları ile toplumsal örüntüler temelinde değerlendirilmesi gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü kadına karşı şiddetin nedenleri arasında ekonomik sorunlar ya da itaatsizlik gibi toplumsal yapıdan kaynaklanan krizler bulunuyorsa, sorunun toplumsal yapıdaki bu krizlerden bağımsız olarak ele alınması eksik bir değerlendirmeye neden olacaktır. Bu noktada anarko-feminist söylem, kadınların vücutları üzerindeki şiddet uygulamasını ve hatta böyle bir uygulamaya bizzat katılarak suç ortağı olmayı neden reddetmedikleri sorusu üzerinden hareket eder ve sorunun cevabını iktidar ilişkilerinde bulur. Yani bir cinsiyet, bir sınıf veya bir ırk tarafından diğerine uygulanan bütün şiddet biçimleri gibi, gelenek haline getirilmiş ve kültürel olarak tolere edilen bu uygulamaların hiyerarşi ve otorite tarafından yürütüldüğünü savunur (Ehrlich, 1981; Akt: Brown, 1993). Anarşist bakış açısı, toplumsal gelişmenin ancak aile odaklı olarak tanımlanan yüz yüze ve yakın ilişkilerdeki tahakküm biçimlerinin yok olmasıyla gerçekleşeceğine inanır. Bu tür bir değişime karşı olan direnç ise, toplumsal özgürleşme sürecini aksatarak "cemaat tipi" tahakküm ilişkilerinin

1 Benzer sonuçlar şu çalışmalarda da belirtilmektedir; Türkiye: Aile Araştırma Kurumu 1995, Amerika: Fisher, Shelton 2006.

2 Altınay ve Arat (85)'in çalışmasında kadınlara yönelik aile içi şiddetin nedenleri, güçsüzlük ya da acizlik nedeniyle üstünlük sağlama (% 27), itaatsizlik (%13), ekonomik sorunlar (% 14), geçimsizlik (% 6), psikolojik sorunlar (% 9) erkeklik gösterisi, güçsüzlük ya da acizlik nedeniyle üstünlük sağlama (% 27) şeklinde sıralanmıştır.

korunması amacıyla ortaya çıkar (Bokchin, 1999).

Örneğin Türkiye’de oldukça etkili olan geleneksel milliyetçi ve dini ön plana alan düşünce, bir yandan eğitim, sanayi malları üretimi, askerî örgütlenme gibi alanlarda batılılaşmayı savunurken diğer yandan aile hayatındaki batılılaşmanın çok tehlikeli kopmalar ve yozlaşmalar yaratabileceği üzerinde odaklanmaktadır (Sancar, 2004: 197). Bu ikircikli durumun, gelişme kavramının tarihsel olarak (dünya ekonomik sistemi içerisinde) “teknolojide batılılaşma” ve “ekonomik büyüme” ile aynı anlamda kullanılmaya başlanması ve giderek “gelişmenin” insani boyutta olumlu olan eşitlikçi ve özgürlükçü yapıdan koparılması (Erbaş, 2000: 141–142) ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Temelini ülkeler ve sınıflar arası eşitsizlik sisteminden alan bu zihniyetin politikalar üzerindeki etkisi ise, kadının aile içindeki ikincil rolünü pekiştirerek iki önemli soruna kaynaklık etmektedir. Bunlar; 1) Kadın ve ailenin, Türk toplumundaki cinsel yozlaşmayı ve parçalanmayı engelleyecek olan cinsel ahlak’ın ve namusun bekçisi olarak görülmesi ve bu kültürün sembolleri olan kadınların konuşamaz, kendi sorunları adına savaşamaz; kendi adlarına bir özne veya irade olamayan bireyler olarak görülmesi ve 2) Aile içi şiddet, kan davası, namus cinayeti gibi ‘feodal erkek’ davranışlarını ve erkeğin vatanının, ailesinin korunmasından, karısının ve çocuklarının davranışlarından sorumlu olduğu inancını pekiştirerek (Sancar, 2004: 209), gücü ve gücü kullanma hakkını erkeğe vermesidir.

Bununla beraber bazı araştırmacılar, eşler arası şiddet davranışının hemen hemen her durumda ortaya çıkabileceğini söyleyerek, aynı koşullar altında

neden bazı bireylerin şiddet uygularken bazılarının uygulamadığının tam olarak açıklanamadığını belirtirler (Leander, 2002, Fisher, Stelton, 2006, WHO, 2006). Berg (1994) tam da bu nedenle şiddeti tetikleyen faktörler üzerinde odaklanmaktansa, bu dış faktörlerin oluşturduğu iç tepkilere odaklanmanın daha anlamlı olduğunu söyler. Bu bakış açısıyla Berg (1994), bireyin sosyal yaşantısındaki stresli bir olaya karşı şiddet göstermezken niçin evde eşine karşı kendini tutamadığı ve şiddet davranışının şiddet uygulayan birey tarafından nasıl algılandığı üzerinde çalışılması gerektiğini söylemekte haklıdır. Fakat unutulmamalıdır ki, şiddet uygulayan ya da şiddete maruz kalan bireyin dikkatle dinlenmesi, duyguların paylaşılması, bireyin güçlü yönlerine vurgu yapılması ya da “olayda neyin normalden farklı olduğu”nun aile üyeleri tarafından görülebilmesi ancak destekleyici bir toplumsal yapının ve değer sisteminin geliştirilmesi ile olabilecektir. Çünkü kadın eğitimi, istihdamı, sağlığı, kadına ilişkin toplumsal/kültürel değerlerin dönüştürülmesi, kadınların siyasete katılımı, çocuk ve yaşlıların bakım yükünün kadınların sırtından alınması, kadınlara yönelik şiddetin engellenmesi gibi sorunların tümü, toplum kaynaklarının kadınlar lehine kullanımını gerektiren sorunlardır (Özbudun, 2008). Yani sorunu, toplumsal yapı, politika, bölgesel topluluklar, grup, aile ve birey düzlemlerinde çok boyutlu olarak değerlendirmek ve hareket planını bu doğrultuda gerçekleştirmek önemlidir.

Bu nedenle öncelikle kadına yönelen şiddetle mücadelede destekleyici bir toplumsal yapının Türkiye koşulları içerisinde nasıl olması gerektiği, anarko-feminist açıdan, kadınların eşit yurt-

taşlık haklarına doğru giden süreci de dikkate alarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Daha sonraki iki başlık altında ise sosyal hizmetin, kadın ve erkeklerle sorunun çözümüne yönelik olarak, gerçekleştirdiği/ebileceği uygulamalar psiko-dinamik, davranışçı, bilişsel davranışçı kuram ve sistem yaklaşımı çerçevesinde anarko-feminist bir bakış açısı ile ele alınmaya çalışılmıştır.

TÜRKİYE'DE EŞİT YURTTAŞLIĞIN GELİŞİMİ

Türkiye'de kadının toplum ve aile içindeki ikincil konumuna ve aile içi şiddete karşı atılan önemli politik adımların ilk olarak 1951'de "Benzer İşlerde Çalışan Kadın Ve Erkeğe Eşit Ücret Ödenmesi Sözleşmesi"nin onaylanması ile başladığı söylenir. Bununla beraber Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Medeni Kanun, Türk Ceza Kanunu (TCK) ve Aileyi Korumaya Kanunu, kadının toplumsal yapıda maruz kaldığı şiddetin engellenmesi konusundaki yasal düzenlemelerin başında gelmektedir. Ancak olumlu olarak nitelendirilebilecek adımların 1998'de "Ailenin Korunmasına Dair Kanun"un oluşturulması ve özellikle 2001 yılında yoğunlaşan kadın hareketleri aracılığıyla gerçekleştirildiğini belirtmek gerekir (Anıl ve diğ., 2002: 5). Özellikle 2004 yılında TCK'da gerçekleştirilen yeni düzenlemelerin, kadının toplum içerisindeki konumu ve toplumsal kaynaklardan yararlanma durumunda önemli adımlar olduğunu söyleyebiliriz.

Örneğin ailenin korunmasına dair kanunun ikinci maddesinde belirtilen tedbirlere uyulmaması halinde uygulanacak cezai hükümlerin bulunması, aile içi şiddetle mücadeleye güç kazandırma amacını gösterir (Güven, 1999: 18). Ayrıca 2004 yılında Türk Ceza Kanununda

yapılan önemli değişiklikler, aile içi şiddet ve toplumdaki şiddet davranışlarına karşı özellikle kadınların korunması konusunda önemli cezai yükümlülükler getirmiş ve Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un cezai uygulama konusunda desteklenmesini sağlamıştır. Bir diğer önemli gelişme TCK'da 2004'te yapılan değişikliklerle (102-105. madde) kadının vücut bütünlüğüne yönelik tecavüz ve taciz gibi cinsel şiddet içeren suçların, "topluma karşı suçlar" olarak değil de "kişilere karşı suçlar" ana başlığı altında yer almasıdır. Topluma ya da bireye yönelik olarak işlenen suçların "üstsoya, altsoya, eşe veya kardeşe karşı yapılmışsa cezai yükümlülüklerinin artırılacağı"nın belirtilmiş olması (Ankara Kadın Platformu, 2005: 15-31) da, aile içi şiddeti önlemeye yönelik hareketi destekler niteliktedir. Bunlara ek olarak aileyi tecavüzcüyü cezadan kurtaran bir yapı haline getirerek, şiddeti meşrulaştıran bir biçimde tanımlayan maddenin, Türk Ceza Kanunu'ndan çıkarılmış olması (Ankara Kadın Platformu, 2005: 22), bu değişikliğin belki de "aile" kurumuna yaptığı en önemli katkıdır. Yine benzer şekilde "töre cinayetlerinin" nitelikli adam öldürme fiili olarak tanımlanması ve bireyi bir yere gitmeye ve bir yerde kalmaya veya fuhuş yapmaya zorlamanın aile üyelerini de kapsar şekilde ele alınması (TCK109, 227. madde, Ankara Kadın Platformu, 2005: 18) gibi yenilikler önemli adımlardır.

Fakat gerçekleştirilen yeniliklerin, erkek egemen bakış açısını da destekler nitelikteki çelişkili söylemleri içinde barındırdığı ve bu nedenle kadın odaklı eleştirel bir bakışla yeniden değerlendirilerek gereken düzeltmelerin yapılması gerektiği unutulmamalıdır. Örneğin, medeni kanunun 192. maddesinde

“Eşlerden her biri, meslek veya iş seçiminde diğerinin iznini almak zorunda değildir” denmiş fakat hemen ardından “Ancak, meslek ve iş seçiminde ve bunların yürütülmesinde evlilik birliğinin huzur ve yararı göz önünde tutulur” cümlesi eklenmiştir (Türk Medeni Kanunundaki Değişiklikler Raporu, 2006). Bu son cümle, aile içerisinde zaten izin alması gerekenin kadın olduğunu varsayan geleneksel söylemin kadını, iş ve meslek seçimini kendi başına yapması sonucunda oluşabilecek “aile huzursuzluğu”ndan tek başına sorumlu tutan bir bakış açısını yansıtıyor olabilir. Bununla beraber 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun’un genel gerekçesinde “aile içi şiddet”, “aile içinde bir bireyin diğer bir bireye yönelik olarak gerçekleştirdiği fiziksel, sözel ve duygusal kötü davranış” olarak tanımlanmıştır. Fakat burada da fiziksel şiddetin belgelendirilmesinin gerekliliği ve hasarın büyüklüğüne göre cezalandırma olacağına söylenmesi, uygulamada sadece fiziksel şiddeti önlemeye yönelik tedbirlerin göz önünde bulundurulduğunu gösteriyor olabilir. Yani fiziksel şiddete gelene kadar gerçekleştirilen duygusal, sözel, ekonomik şiddet gibi şiddetin diğer biçimlerinin göz ardı edilmesi gerektiğini ima eden bir düşünce yapısının desteklendiği düşünülebilir. Sonuçta ise aile içindeki güç ilişkilerinin fiziksel şiddete neden olmaması kaydıyla, korunmasına kaynaklık ettiği söylenebilir. Öncelikle ‘Aile içi şiddetin’ mevcut tanımının “şiddetin hiçbir düzeyde kabul edilemez” olduğu üzerinde durularak, hatta “şiddet korkusu ya da endişesini” içerecek şekilde yeniden tanımlanması uygun olacaktır³.

Sorun bireyin korku ve endişesi çerçevesinde ele alındığında, konu daha da karmaşık bir hal alır. Mesela 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun’da cezai uygulamalar ikinci maddede net bir şekilde açıklanmasa da, koruma kararına aykırı davranan eşe 3–6 aya kadar hapis cezasının verilebileceği belirtilmiştir (Güven, 1999: 5). Bunun bir dereceye kadar caydırıcı olabileceği düşünülebilir fakat şiddet davranışının sürekliliğini engelleyici bir önlem olarak değerlendirilemeyeceği açıktır. Nitekim bu konuda 2004 yılına kadar gerçekleştirilen uygulamalar da bunu destekler niteliktedir. Örneğin Diyarbakır’da yapılan araştırma sonuçlarında (Duruhan, 2006), kadınların verilen tedbir kararlarının kalıcı bir çözüm getireceğine inanmadıkları hatta birçoğunun uygulanan tedbir süresinden sonra şiddet dozunun artabileceğinden kaygılandıkları görülmüştür. Yine hukuki anlamda alınabilecek tedbirlerin ihtarda bulunma, ortak yaşamın ertelenmesi gibi bir takım şiddeti erteleyici ama tam anlamıyla yok etmeye yönelik olmayan tedbirler olduğu söylenebilir. Gerçekten de hukuki süreçlerin yavaşlığı nedeniyle “ihtarda bulunma” tedbirinin bile, 2 ayda ancak alınabildiği düşünüldüğünde, kadının ya da şiddete maruz kalan bireyin kaderine terk edildiğini söyleyebiliriz (Güven, 1999: 2–3). Bunlara ek olarak veriler göstermektedir ki, şiddete uğramış olan kadın ilk başvurusunu yaptığı karakolda polislin gösterebildiği olumsuz ve ters davranışlar karşısında da ikinci bir şiddetle karşı karşıya kalabilmekte ve şiddeti kabullenmeye zorlanmaktadır (Kadın Dayanışma Vakfı, 2003: 35–38). Tüm bu sorunlar,

3 Avusturya Aile Kanunun’da 2006’da gerçekleştirilen değişikliklerle “aile içi şiddet”in

tanımı bu noktalara dikkat çekecek şekilde genişletilmiştir.

kanuna eklenen eşitlikçi hükümlerin, yaşam dinamikleri ile bütünleştirilmesi konusunda yasal, sosyal, eğitimsel ve politik diğer alanlarda da gerçekleştirilmesi gereken reformların göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır (Sancar, 2004: 199).

Gerçekten de tüm bu yasal gelişmelere rağmen Türkiye’de kadınlar hala zorla evlenme, insanlık suçları, poligamik evlilikler ve kadın hareketliliğini engelleyen geleneksel ve dini uygulamalar tarafından şekillenen yaşamlarına devam etmektedirler (Anıl ve diğ., 2002: 8). Bu duruma Türkiye’deki doğu ve batı arasındaki eşitsizliklerin de yansıdığını söylemek yanlış olmaz. Çünkü Türkiye’de bölgeden bölgeye, hatta komşu köyler arasında bile farklılık gösteren dini ve geleneksel yasalar kadınların gündelik yaşamı üzerinde etkili olmaktadır (İlkkaracan ve İlkkaracan, 1998: 2). Dini ve geleneksel yasaların kadınların gündelik yaşamları üzerinde bu kadar etkili olması, hem kadının yurttaşlık hakları açısından yeterli düzeye gelinemediği (Anıl ve diğ., 2002: 22) hem de kadının hakkını araması durumunda aile ve toplum içerisinde kadına yönelen şiddet olaylarının artabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Tüm bu nedenlerden dolayı, sorunun çözümü kadın ve erkek ilişkilerinde eşitliği sağlayacak yasal çerçevenin oluşturulmasının yanı sıra, bireysel düzlemde bu ilişki biçimlerinin yeniden yapılandırılmasını da gerektirmektedir. Bu yeniden yapılanma üç biçimde gerçekleşebilir. Birincisi kadının toplumda ve aile içerisinde yerini bilmesi, erkeğin de kadının yerini bilmesi konusunda ona yardımcı olması gerektiği düşüncesine dayanır. Bunun var olan durumu sürdüren bir yapılanma olduğu ve psiko-sos-

yal alanda hem kadının hem de erkeğin çeşitli krizler⁴ yaşamasına neden olduğu düşünüldüğünde, sistem olarak işlevsiz kaldığı söylenebilir. İkincisi “kadınlık”la ilgili değerlerin baskın olduğu bir toplumsal yapının daha eşitlikçi olacağı düşüncesini temele almaktadır. Burada da var olan eşitsiz güç ilişkilerinin sadece tersine çevrilmesi dolayısıyla, ilişki biçimlerinin sadece öznel yer değiştirmesi ile aynen devam edebilme riski vardır. Anarko-feminist söyleme dayanan üçüncü görüş ise, diğer iki düşünce biçimine dayanan yeniden yapılanma sürecinin, doğası itibarıyla, güç dengesizliğini ve bu dengesizlikten kaynaklanan sorunları gidermekte eksik olacağını söyler. Bu bağlamda, bireysel düzlemde gerçekleştirilecek çalışmaların da, güç ilişkilerini ve toplumsal rolleri yeniden yapılandırmayı ve politik/yasal yapının bu yeniden yapılanmayı destekleyecek şekilde geliştirilmesini amaçlaması gerekmektedir. Sonuç olarak kadına yönelik şiddetin sorun odaklı sınıflandırmalar temel alınarak ele alınması yerine, müdahale ve değerlendirmenin sorunun ardındaki kişilerin (Berg, 1994) ve toplumsal yapının biricik özellikleri göz önünde bulundurularak; “nasıl bir toplum istiyoruz?” sorusuna verilecek kesin cevapla, kurulu bir tedavi planının dışına çıkılarak oluşturulması gerekmektedir. Yani aile içi şiddete karşı olan müdahaleler, sosyal hizmet mesleği açısından birincil

4 Bu sistem içerisinde erkeğe dayatılan “evin geçimini sağlama”, “kendisi, eşi ve çocuklarıyla ilgili olan sorunları çözme” ve “her zaman güçlü olma” gibi rol ve sorumlulukların, erkeklerin bazı durumlar karşısında “kimlik”, “iletişim” sorunlarıyla ve “çaresizlik” duygularıyla karşılaşmasına neden olduğunu belirten çalışmalar vardır (Basow, 1992: 203).

(koruyucu), ikincil (önleyici) ve üçüncül (müdahale edici) koruma stratejilerini içermek, doğası itibarıyla çok yönlü olmak ve kuramsal olarak eşitlikçi bir çerçeveye oturtulmak durumundadır. Bu anlamda aile içi şiddet olaylarının önlenmesine yönelik olarak uygulanacak olan müdahale toplumsal alandaki şiddetin temellerini oluşturan eşitsizliklerin giderilmesi başta olmak üzere, kadını, erkeği ve çocuğu da içerisine alacak adımları içermelidir.

Bu bağlamda, çalışmanın bundan sonraki kısmı, kadın ve erkeklerle gerçekleştirilebilecek sosyal hizmet uygulamasında dikkate alınması gereken noktaların sistem yaklaşımı, psiko-dinamik kuram, davranışçı ve bilişsel-davranışçı kuram çerçevesinde, anarko-feminist açıdan değerlendirilmesini içermektedir.

ŞİDDET KURBANI OLARAK KADINLARLA ÇALIŞMAK

Şiddete maruz kalma, özellikle de fiziksel, duygusal ve sosyal olarak yakın olan bir bireyden gelen şiddete maruz kalma, kadının fiziksel, duygusal, bilişsel, manevi ve psiko-sosyal sağlığını olumsuz yönde etkileyen bir durumdur (Dünya Sağlık Örgütü, 2006: 1261). Olumsuzluk, çoğu zaman şiddet kültürünü yeniden yaratan ya da kadının erkeği ile olan ilişkisini şiddetle beraber tanımlamasına ve sürdürmesine neden olan bir yapıya sahiptir. Psiko-dinamik kurama göre insanların problem ve fonksiyon bozuklukları, normal kişisel gelişim aşamalarını engelleyen çocukluk deneyimleri ile bireyin duygu ve düşüncelerdeki içsel çatışmalarla sosyal olarak kabul edilen şekilde başa çıkma çabalarından kaynaklanmaktadır (Sheafar ve Horeshi, 2002: 97). Yapılan in-

celemeler (Leander, 2002: 18; Dünya Sağlık Örgütü, 2006: 1261), gerçekten de aile içerisinde şiddete uğrayan kadınların şiddeti doğallaştıran savunma mekanizmaları geliştirdiğini gösterir niteliktedir.

Örneğin, Dünya Sağlık Örgütü (2006: 1262–1265)'nün çeşitli ülkelerde yaptığı çalışma, kadınların maruz kaldıkları şiddetten sorumlu oldukları konusunda stigmatize edildikleri için, bu deneyimlerini açıklamaktan çekindiklerini ortaya çıkartmıştır. Bu konuda Leander (2002: 18), en önemli sorunun şiddetin normalleştirilmesi olarak ortaya çıktığını söyler. Bu durumun ise, kadının kendine saygısını ve güvenini yok ettiği ve kendine saygı ve güvenini kaybeden kadının, davranışsal olarak ezilmişlik duygusunu aynı düzeyde tutan bir kurban gibi davranmasına neden olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kurban davranışı içerisinde bulunmak aslında bir savunma mekanizması olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu şekilde davranarak kadın belki de şiddetin düzeyini az da olsa hafifletebilir. Fakat unutulmamalıdır ki, bu mekanizmalar uyum ve dengenin sağlanmasına yönelik işlerlerken gerçekle yüzleşmekten kaçınmanın bir yaşam biçimi haline gelmesi yönünde de işlev görürler (Corey, 1982: 12–18). Kadının bu tarz bir savunma mekanizması geliştirmesi ise, kadın erkek ilişkilerindeki eşitsizlik durumunu yeniden yaratan bir süreci başlatır. Sonuçta şiddete maruz kalan kadınlarda somatik şikâyetlerin, depresyon ve intihar girişimlerinin diğer kadınlara oranla çok daha fazla olması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Leander, 2002: 19; Fisher, Stelton, 2006: 124–125). Bu bağlamda öncelikli olarak şiddete maruz kalan kadının “mağdur” kimliğinden çıkarılması

yönünde hem erkek hem kadınla çalışılmalıdır.

Kadına yönelik şiddetle mücadelede kadınlarla çalışılırken nasıl bir uygulama gerçekleştirilebileceği konusunda, bilişsel-davranışçı kuramın ABC Modeli temelinde düşünülecek olursa;

(A) Olay: Kadının şiddete uğraması,

(B) Düşünce: Kadının maruz kalınan şiddetin neden ve sonuçlarına dair inancı,

(C) Sonuç: Bu inanca bağlı olarak yaşadığı şiddetin kabulü ve ezilmişlik duygusunu güçlendiren davranış biçimi şeklinde karşımıza çıkar. ABC Modelinde müdahale, özellikle B (bilinç) üzerinde odaklanmakta ve B (bilinçte) gerçekleştirilecek olan etkili bir müdahalenin C (sonuç)'de ortaya çıkan duygu ve davranışın değişimini sağlayacağı düşünülmektedir (Derezotes, 2000). Bu anlamda eşler arası şiddet durumunda genellikle mağdur olan kadınla gerçekleştirilecek uygulamanın, kadının şiddet davranışını engellemeye yönelik olarak kullanabileceği kaynaklar ve çözüm yolları hakkında bilgilendirilmesi gerekir. Bununla beraber şiddet uygulayan eşinin şiddet uygulayarak elde ettiği artı kazancın farkına varması, bu artı kazancı destekleyen davranışları hakkında bilinçlenmesi ya da şiddet davranışının değiştirilmesinde eşini cesaretlendirmesi gerektiğini öğrenmesi de büyük önem taşımaktadır. Çünkü yapılan araştırmalar göstermiştir ki (Akt: Dünya Sağlık Örgütü, 2006: 1267) şiddet her ne kadar yakınılan bir davranış olsa da, kadın duygusal, ekonomik ve sosyal bağlarla bağlı olduğu kocasını terk

etmek istemeyebilmektedir (Steiner, Bybee, Belknap, Sullivan ve Melton, 2006: 328–329). Burada önemli olan nokta “kadının kendi kaderini tayin hakkı” olmakla birlikte, kadının kendi kararını tüm boyutlarıyla değerlendirerek vermesini ve değişimi yaratma konusunda güçlendirilmesini sağlamaktır.

Özellikle duygu ve duygulanım arasındaki farkın bilincinde olunması burada önemli bir noktadır. Duygu, var olan durumu değiştirmeye yönelik bir itki olabilirken; duygulanım, var olan duruma katlanmayı ve eli kolu bağlı olma hissini pekiştirir. Her ikisi de geçmiş deneyimlere bağlı olarak gelişmektedir (May, 2005: 88). Sonuç olarak şiddet davranışı, eğer daha önceden aile içerisinde yaşanan bir olaya ve toplum tarafından onaylanan mesajlar varsa, kadının duygulanım içerisinde olması daha olasıdır. Çünkü sosyal öğrenme ile bilinçaltına yerleşmiş olan “var olan durumun kabul edilmesi gerektiği”, kadının bu doğrultuda olayı normalleştirmesine neden olmaktadır.

Steiner, Bybee, Belknap, Sullivan ve Melton (2006: 329)'un şiddete uğrayan kadınların koruma hizmetlerinden yararlanmaları üzerinde etkili olan ilişkisel, yapısal ve sistemsel faktörler üzerine yapmış olduğu çalışmada da bu faktörlerin, kadın tarafından şiddet davranışının kabul edilmesinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada, kadınların şiddet uygulayan eşi cezalandırmak isteyip de, bunu duygusal nedenlerle yapamadıkları ortaya çıkmıştır. Ford, Levis ve Diğerleri (2000), bu durumu kadınların ilişkilerini ne olursa olsun devam ettirmek istemeleri ile açıklamakta ve kadınların ceza sistemini aslında şiddet uygulayanla bir anlaş-

ma yapmak için kullandıklarını söylemektedir (Akt: Steiner, Bybee, Belknap, Sullivan ve Melton, 2006: 330). Bu durum toplumsal yapıda kadının çoğu zaman edilgen bir konumda olmasıyla da bağlantılı gözükmektedir. Özellikle “kadınlık” rollerinin “edilgenlik” görünümü altında şekillenmesi önemlidir (Quinoduz, 1993; Akt: Erten, 2007). Ceza sisteminin şiddet uygulayan eşle anlaşma yapmak için kullanılması da, kadınların edilgen konumlarından isteklerini gerçekleştirmek adına faydalanmaları olarak değerlendirilebilir. Kadının toplumdaki edilgen konumunu kabul ederek değişimi sağlamaya çalışması ise, onun kedisini değişimin bir aktörü olarak görmemesi ve çözümü sadece kendisi açısından değerlendirmesine neden olmuş gibi gözükmektedir. Önde gelen anarko-feministlerden Goldman (1930-1940), bu noktada örgütlülüğün ve değişim için bir grup olarak kadınların ortak hareketinin önemli olduğunu söylemektedir. Sonuç olarak, polis ya da mahkeme müdahalelerinin şiddete karşı toplumsal bir cevap olarak, çoğu istismar vakasında caydırıcı olduğu bir gerçektir. Fakat burada önemli olan bir birey olarak kadının, yaşadığı şiddetin farkına varmasını ve bunu durdurmak için harekete geçmesini ve örgütlenmesini sağlamak olmaktadır.

Şu durumda kadının şiddete maruz kaldığı anda yardım alabileceği birilerine kolayca ulaşabilmesi önemlidir. Bu konuda Belçika’da şiddete maruz kalma riski olan kadınlar için bir haber sistemi geliştirilmiştir. Sistem şiddet anında ya da öncesinde basılabilecek bir düğme ya da açılan bir telefonla harekete geçecek olan yardım ekibini içerir (Be-seuw, 2008). Bu durum hem kadının hem de erkeğin şiddet davranışından

kaçınmasına yardımcı olan bir sistem olarak örnek gösterilebilir. Türkiye’de aile ilişkilerinin güçlü olması nedeniyle bu sistem güvenilen aile üyelerinden ya da büyüklerinden gönüllü olanlar tarafından da gerçekleştirilebilir. Fakat sistemin şiddet deneyimi olan kadınları da dâhil edebilecek şekilde geliştirilmesinin ya da benzer deneyimler yaşamış kadınların yaşadıklarını paylaşarak harekete geçmelerinin sağlanmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bununla beraber şiddete uğrayan kadınlarla yapılan grup çalışmalarında kadınların, şiddeti nasıl algıladıkları üzerinde çalışmanın, iletişim becerini ve sosyal destek sistemlerini geliştirmenin ya da kriz anında nasıl davranmaları gerektiğine yönelik olarak içgörü geliştirmelerini sağlamanın önemli olduğu söylenebilir.

ŞİDDET UYGULAYANLAR OLARAK ERKEKLERLE ÇALIŞMAK

Aile içi şiddeti önlemeye karşı gerçekleştirilecek olan müdahaleler genellikle kadın ve çocuklar üzerinden ele alınmakta, şiddet uygulayan birey genellikle bu müdahalelerin dışında tutulmaktadır. Hâlbuki aile, bir ilişkiler sistemidir (Zastrow, 1999) ve bir aile sorununun çözümü erkek bu sistemin dışındayken gerçekleştirilemez. Genel olarak kaynaklarda erkeklerin şiddet davranışını açıklayan çeşitli görüşler ileri sürülür. Bu görüşleri dört ana başlık altında toplayacak olursak bunlar (Balçioğlu, 2003);

- 1) Eşine karşı şiddet uygulayan erkeklerin çocukluklarında benzer olaylara tanık oldukları için, sorun çözme becerilerinin gelişmesinde “model alma” ile şiddet davranışını normalleştirmeleri üzerine vurgu yapan görüş,

- 2) Eşine karşı şiddet uygulayan erkeklerin, kişilik ve ruhsal anlamda sağlıklı olmadıkları ve rehabilite edilmeleri gerektiği üzerinde odaklanan görüş,
- 3) Eş şiddetinin en temel nedeninin alt sosyo-ekonomik tabakalardaki işsizlik, parasızlık, eğitimsizlik ve sağlık hizmetlerine ulaşmadaki sıkıntı gibi daha çok sistemsel sorunlarda olduğunu söyleyen görüş ve
- 4) Şiddet davranışını alkol alma, madde kötüye kullanımı gibi bir başka davranış biçiminin sonucu olarak ele alan görüşlerden oluşmaktadır. Bu sınıflandırmaların sistem yaklaşımı, psiko-dinamik, davranışçı ve bilişsel-davranışçı kuramlardan ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu durumda soruna yönelik müdahalenin en temelde bu dört bakış açısından faydalanarak oluşturulması ve şiddet uygulayan erkeğin, bireysel-ailesel ve toplumsal sistemlerdeki ilişki biçimlerinin, güç ve otorite algısının ve cinsiyetçi kalıp yargılarının çok iyi çözümlenerek, aile içi şiddete karşı gerçekleştirilen müdahalelere dâhil edilmesi gerekir.

Davranışçı müdahale öncelikle "negatif tutumların olumlu sonuçlara ulaşmakta işe yaramadığı ve cezalandırmadan ziyade ödüllendirmenin çok daha etkili olduğu" ilkesini kabul etmektedir (Liberman, 1979, Peseschkian, 1999: 99). Bu anlamda şiddet uygulayan bireye müdahalede bulunacak uzmanın en temelde bu bireyi suçlayıcı bir tavırda olmaması gerekmektedir. Fakat burada şiddet tehlikesinin çok iyi değerlendirilmesi ve müdahale sürecinde herhangi bir şiddet olayının olmaması için gereken önlemlerin alınması gerekliliği açıktır. Bu

açıdan bakıldığında uzmanın, hem bireyin davranışı konusunda sorumluluk almasını hem de eşinin hangi davranışlarının onu sınırlendirdiğine dair eşinin farkındalığına ulaşmasını sağlamak arasında çok iyi bir denge oluşturması gerekmektedir (Peseschkian, 1999: 98–102) .

Farkındalıkla bağlantılı olarak Beseuw (2008) tarafından time-out stratejisinin işe yaradığı öne sürülmektedir. Davranışçı yaklaşım içerisinde değerlendirilebilecek olan time-out stratejisinde erkeğe, şiddet davranışını tetikleyen olaylar ya da tavırlarla karşılaştığında, ortamı terk etmesi fakat kızgınlığı geçtikten sonra mutlaka eve geri dönmesi gerektiği söylenir. Böylece erkeğin, şiddet davranışının sadece bir anlık kızgınlıkla ortaya çıktığını anlaması ve kadının şiddetten korunması amaçlanmaktadır. Ayrıca şiddet uygulayan bireyin eşinin davranışlarını nasıl algıladığı üzerinde çalışmak da faydalı olacaktır (Berg, 1994). Örneğin birey "karısının artık onu sevmediği"ni düşündüğü için sınırleniyor olabilir. Bu durumda erkeğin, kadının içerisinde bulunduğu durumu nasıl değerlendirdiğine dair empati becerisinin geliştirilmesine yönelik çalışmalara katılmasının teşvik edilmesi önemlidir (Rivett ve Rees, 2004: 158). Bu konuda Berg (1994) çiftlerin, silahların toplum içerisinde çekilmesi koşulluyla, yüzleşmelerinin işe yaradığını söyler. Ayrıca time-out stratejisinin uygulandığı süre içerisinde, eğer eşler beraber yaşamayı istiyorlarsa, önceden belirlenmiş olan tedavi süreci içerisinde, çiftin süreci terk etmeyeceği konusunda birbirlerine söz vermeleri ve danışmanlık almaları sağlanmalıdır (Beseuw, 2008). Çünkü erkeği ile olan ilişkisini şiddet ile birlikte tanımlamış olan kadın, bu

davranış değişikliği ile eşine duyduğu hisleri kaybedebilir. Bu nedenle şiddet uygulayan bireyle gerçekleştirilen çalışmada önemli bir diğer nokta da, şiddet davranışının yerine geçebilecek ve eş tarafından da kabul edilen bir başka davranışın keşfedilmesini sağlamaktır. Yeni davranışların keşfi ise çiftler arası etkili iletişimin geliştirilmesini gerektirir. Son olarak eşlerden birinin bir diğerinin ilişkiyi bitirme kararına karşı çıkması, şiddeti doğrular olabilir. Anarşist bakış açısına göre bu şiddet var olan sistemin sürdürülmesi konusunda bir direnç olarak ele alınabilir. Bu noktada ise anarşizm, direnç ya da reddetme eyleminin ancak güçler dengesinin olduğu bir yapılanma içerisinde ele alınırsa uyumla sonuçlanabileceğini söyler (Bookchin, 1999: 55). Yani şiddet davranışı ister var olan ilişkiyi sürdürmeye yönelik bir direnç, ister var olan ilişkiyi reddetme anlamında olsun, öncelikli olarak, güçlü ve güçsüz arasındaki ilişkinin bir sonucu olarak ortaya çıkan şiddet davranışının yerine daha yapıcı davranış kalıplarının geliştirilmesi gerekmektedir. Böylece kadın ve erkeğin ilişkilerini sürdürmek ya da bitirmek konusunda verecekleri kararın daha adaletli bir düzlemde ele alınmış olacağını söyleyebiliriz.

Bilişsel-davranışçı kuram bilişlerin davranışın oluşmasındaki etkisine vurgu yaparak, aile üyelerinin öncelikle kendi hareketlerinden sorumlu oldukları bilincinin geliştirilmesi için hem bireysel hem de çevresel değişimin gerçekleştirilmesi gerektiğini söyler (Derezotes, 2000). Bu anlamıyla konunun sistem yaklaşımı ile bir bütün olarak ele alınması gerektiği gündeme gelmiştir. Gerçekten de sistem yaklaşımının son yıllarda aile içi şiddet vakalarına yönelik olarak gerçekleştirilen müdahalelere etkisiyle,

özellikle Amerika ve Belçika'da şiddet uygulayan erkeklere yönelik olarak profeminist bilişsel-davranışçı model üzerine kurulan sistemik grup çalışmalarının başlatıldığı görülür. Bu çalışmalarda şiddet uygulayan kişinin kendi davranışından sorumlu olduğunu sağlamak amacıyla doğrudan aile içi şiddete cevap vermek üzerinde durulmaz. Onun yerine güç-kontrol ilişkileri, dil, anlam, algı ve kültür faktörleri üzerinde odaklanarak, erkeklerin şiddet davranışını etkileyen bilişsel kabullerinin değiştirilmesi amaçlanır (Rivett ve Rees, 2004: 154–156). Bununla beraber şiddet davranışını etkileyen bilişsel kabuller, erkeğin babasını ya da yakın ilişkide olduğu başka bir erkeği, model olarak alması ile yakından bağlantılıdır. Psiko-dinamik kurama göre bu model alma, aslında bireyin stresle ya da çatışmayla nasıl başa çıkabileceğini öğrenme sürecini ifade eder (Corey, 1982: 16). Bu durumda babasının annesiyle ilişkisini şiddetle beraber tanımlayan çocuğun, büyüdüğünde benzer bir sorun çözme stratejisi kullanması daha "normal" karşılanmaktadır. Hatta bu algı şiddet davranışını "erkeklik"le eş tutan kavrayışı da getirebilmektedir. İşte anarko-feminist açıdan "erkeklik" in toplumsal yapıda "otorite ya da güç" olarak "etken" bir konumda algılanması, gerek şiddetin normalleştirilmesi gerekse kadın-erkek arasındaki eşitsizliği sürdüren politika ve uygulamaları desteklemesi açısından sorunun temelini oluşturmaktadır.

Gerçekten de Rivett ve Rees (2004: 155) yaptıkları grup çalışmalarında, şiddet uygulayan erkeklerin güç ve şiddeti eşit sayan kendilerine has bir dil kullandığını görmüşlerdir. Bu durumda, kullanılan dil ve cinsiyetçi kabullerin daha eşitlikçi olanlarla karşılaştırılmasının ve

“gerçek bir erkeğin eşine karşı şiddet uygulamayan” erkek olduğu düşüncesinin baskın hale getirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmesinin önemi büyüktür. Böylece bu bireylerin şiddeti normalleştiren düşünceleri az da olsa sorgulanır hale gelecektir. Anarko-feminist söylem bu noktada ideal erkek ya da ideal kadın rollerini yeniden yaratmaya çalışmaktansa, ideal insan ve ideal toplumun temel özellikleri üzerinde çalışılması ve “farklılıkların eşitliği” temelinde yüz yüze ve paylaşımaya dayalı ilişki biçimlerinin geliştirilmesi gerektiğini söyler. Çünkü eşitlikçi ilişki biçimlerinin geliştirilmesi, kadın ve erkekler olarak insanların toplumun her alanında eşit hak ve özgürlüklere sahip olmasına bağlıdır (Bookchin, 1999:130–135).

SONUÇ

Bu makalede eş şiddeti ile mücadelede sosyal hizmet mesleğinin dikkate alınması gereken noktalar, anarko-feminist açıdan değerlendirilmek üzere tartışmaya açılmıştır. Bu açıdan eş şiddeti, eşitsiz güç ilişkileri ile yapılanmış olan toplumsal yapının erkekle kadın arasındaki ilişkilere bir yansıması olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, çoğunlukla kadınların maruz kaldığı şiddetle mücadelede, sosyal hizmet mesleğinin gerçekleştireceği uygulamalar baskın kültüre hizmet ediyor olabilir. Bu nedenle toplumsal güç ilişkilerini ve eşitsizlikleri sosyal hizmet uygulamasının tüm düzeylerinde dikkate alan anarko-feminist perspektifin, sorunun eşitlik temelinde ve eleştirel bir bakışla yeniden ele alınmasını sağlayacak düşünce yapısının oluşmasında önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ailenin Korunmasına Dair Kanun, <http://www.hukuki.net/hukuk/index.php?article=97>, Erişim tarihi: 16. 12. 2008

Aile Araştırma Kurumu (1995) *Aile İçi Şiddetin Sebepleri ve Sonuçları*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

Altınay, A. G. ve Arat, Y. (2007) “Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet”, <http://www.emekdunyasi.net/upload/data/file/turkiyedekadınayoneliksiddet.pdf>, Erişim tarihi: 10. 05. 2008.

Anıl, E., Berktaş, A. ve İlkaracan, P. (2002) “The New Legal Status Of Women in Turkey”, Women For Women Human Rights, www.wwhr.org/id-736, Erişim tarihi: 22. 03. 2007.

Ankara Kadın Platformu (2005) *Türk Ceza Kanunu Kadınlara Neler Getiriyor?*, TCK Ankara Kadın Platformu Kitapçığı, Ankara.

Balcioğlu, İ. (2003) “Eşler Arası Şiddet”, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/essiddet.htm>, Erişim tarihi: 10.06.2008.

Berg, I.K. (1994) *Family Based Services, A Solution Focus Approach*, W.W. Norton & Company IMC, Newyork.

Beseuw, C. V. (2008) *Domestic Violence, Teaching Staff Mobility Kapsamında 2 Nisan 2008 Tarihli Sunum Notları*, H.Ü. Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara.

Bookchin, M. (1999) *Toplumu Yeniden Yaratmak*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Brown, L. S (1993) “Niçin Anarko-Feminizm 2: Anarşist feminizm ve Marksist Feminizm”, *Amargi*, 6, <http://www.anarsi.org/arsiv.php?isl=oku&id=218&tip=1&ust=106>, güncelleme: 28.04.2009.

Corey, G. (1982) *Theory And Practice Of Counseling And Psychotherapy*, Brooks-Cle Comp., California.

Derezetores, D. S. (2000) *Advanced Generalist Social Work Practice*, Sage Publication, London.

- Durukan, A. (2006) *Şiddete Uğrayan Kadın Yasayı Bilmiyor*, Bia Haber Merkezi, www.bianet.org, güncelleme: 19. 02. 2008.
- Erbaş, H. (2000) "Küçük Sevimli Dünya: Küreselleşme Ve Bazı Yanılgılar", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, 10: 139-151.
- Ehrlich, C. (1981) "Women and Revolution: A discussion of the unhappy Marriage of Maodsm and Feminism", Akt: Brown, L. S (1993) "Niçin Anarko-Feminizm 2: Anarşist feminizm ve Marksist Feminizm", *Amargi*, 6, <http://www.anarsi.org/arsiv.php?isl=oku&id=218&tip=1&ust=106>, güncelleme: 28.04.2009.
- Erten, Y. (2007) Psikanalizin İkinci Yüzyılında Kadın Konusu, <http://www.icgörü.com/content/view/133/2>, güncelleme: 25. 05. 2008.
- Fisher, J. W. ve Shelton A. J. (2006) "Survivors Of Domestic Violence: Demographics And Disparities In Visitors To An Interdisciplinary Specialty Clinic", *Fam Community Health*, 29 (2): 118–130.
- Goldman, E. (1930–1940) *Dans Edemeyeceksem Bu Benim Devrimim Değildir*, Çev: Nemci Bayram (2006), Agora Yayınları, İstanbul.
- Güven, K. (1999) "4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un Getirdiği Hukuki Tedbirler", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (1-2).
- İlkkaracan, İ. ve İlkkaracan, P. (1998) "Kuldan Yurttaş: Kadınlar Neresinde?", *Bilanço 98: 75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş Doğru*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kadın Dayanışma Vakfı (2003). *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Alanında Belediye-Kadın Kuruluşu İşbirliği: Deneyimler, Sorunlar, Çözümler Atölyesi*, Kardelen Ofset, Ankara.
- Leander, K. (2002) Preventing Men's Violence Against Women, *Acta Psychiatr Scand*, 106: 15-19.
- May, R. (2005) *Yaratma Cesareti*, Çeviri: Alper Oysal, Metis Yayınları, İstanbul.
- Özbudun, S. (2008) *Kadınların Kurtuluşu Marksizmsiz Olur Mu?*, Özgür Üniversite Yayınları, Ankara.
- Peseschkian, N. (1999) *Pozitif Aile Terapisi*, Çev: Merih Naim, Beyaz Yayınları, İstanbul.
- Rivett, M. ve Rees, A. (2004) "Dancing On Razor's Edge: Systemic Group Work With Batterers, Journal Of Family Theraphy", *The Association For Family Therapy And Systemic Practice*, 26: 142-162.
- Sancar, S. Ö. (2004) "Otoriter Türk Modernleşmesinin Cinsiyet Rejimi", *Özel Sayı: İdeolojiler 2, Doğu-Batı Dergisi*, 29.
- Sheafor, B., Horejhi, C. (2002) *Techniques And Guidelines For Social Work Practice*, Library Of Congress Cataloging In Publication Data, USA.
- Steiner, R.E. F., Bybee, D., Belknap, J., Sullivan, C. M. ve Melton, H.C. (2006) "Contextual Factors Impacting Battered Women's Intentions To Reuse The Criminal Legal System", *Journal Of Community Psychology*, 34 (3): 327-342. ,
- Türk Medeni Kanunundaki Değişiklikler Raporu, <http://www.byegm.gov.tr/on-sayfa/medenikanun>, güncelleme: 21. 11. 2007.
- WHO-Dünya Sağlık Örgütü (2006) "Prevalence Of Intimate Partner Violence: Findings From The WHO Multi-Country Study On Women's Health And Domestic Violence", *Women's Health And Domestic Violence Against Women Study Team*, 368: 1260–1269.
- Wright, C. (1994) "Anarşizm, Feminizm ve Birey", <http://uk.geocities.com/anarsistbakis/makaleler/wright-anarsizmfeminizmbirey.html>, güncelleme: 2005.
- Zastrow, C.H. (1999) *Social Work With Families, The Practice Of Social Work*, Brooks/ Cole Publishing Company, USA.